

BANDES LLATINES A CATALUNYA (I MÉS ENLLÀ)

Carles Feixa¹

Universitat de Lleida

INTRODUCCIÓ

353

Royal Life és el títol d'un disc de música *hip-hop* i *reggaeton* que uns quants joves llatinoamericans de Catalunya van treure al mercat el 2006. En espanyol, *Vida Real* pot tenir dos significats: d'una banda, és la vida *real* de qualsevol grup humà, la vida diària, quotidiana, rutinària, que contrasta amb els mites i les llegendes que altres grups (en la nostra societat, sobretot, els mitjans de comunicació), construeixen sobre qualsevol identitat social enemiga, marginada, clandestina o simplement desconeguda; d'altra banda, és la vida de la *reialesa*, és a dir, dels membres de la Totpoderosa Nació dels Reis i les Reines Llatins (internacionalment coneguts com els *Latin Kings*), amb qui he mantingut un contacte estret al llarg dels últims anys, i al costat dels quals he recorregut el llarg i intricat camí que va de la fantasmagoria a la presència. Aquest text narra el viatge a l'interior dels Latin Kings, l'exploració d'un territori desconegut —per l'investigador, per les institucions que van encarregar l'estudi i per l'entorn social del qual tots formem part. Però també narra el viatge en sentit invers que va emprendre el poble descobert i que va acabar amb la conversió per part seva en associació legalment constituïda. Per a tots dos es va tractar d'un viatge d'estudis, però també de plaer i de compromís, que va acabar en un espectacular *coming out* (tant de les *bandes* com de les institucions i els actors socials que van acompanyar la seva transformació en *organitzacions juvenils*). Es tracta d'un recorregut —o més bé d'un viacrucis— els antecedents i les evolucions del qual s'expliquen a continuació.²

---

1. Professor d'antropologia social a la Universitat de Lleida. Autor de llibres com *De jóvenes, bandas y tribus* (Feixa, 2008) i coautor de *Jovens na América Latina* (Caccia-Bava, Feixa i González, 2004). A/e: feixa@geosoc.udl.es.
2. La investigació es basa en els resultats del projecte de R+D+I que he dirigit: *¿Reyes y reinas latinos? Identidades culturales de los jóvenes de origen latinoamericano en España* [SE]2005-09333-C02-02/[SOCI].

Sorgits a Chicago al final de la Segona Guerra Mundial, quan conflueixen diversos *gangs* (bandes) porto-riquenys, dominicans, cubans, etc., no és fins a finals dels anys vuitanta que els Latin Kings apareixen en l'escena pública i es difonen per altres zones del país. La constitució del «capítol» de Nova York, que té lloc a la presó de Collins el 1986, resulta d'una importància particular. Un jove pres d'origen cubà (conegut amb el pseudònim *King Blood*) entra a la banda i s'erigeix en líder suprem. El 1996 s'elegeix un nou líder (*King Tone*) que comença a donar als Latin Kings una direcció més política, centrada en la vindicació de la identitat llatina i la condemna de la brutalitat policial (Kontos, 2003). La banda (en realitat una confederació complexa de grups locals) és rebatejada amb el nom d'Almighty Latin King Nation (Totpoderosa Nació dels Reis Llatins), al qual es va afegir després la versió femenina (Latin Queens). A partir d'aquí, es comencen a generar una sèrie de produccions culturals (manifestos, revistes, murals, llocs web) que desemboquen en la *Biblia Latin King* (una compilació de textos generats pels mateixos líders). Això suposa la conversió del model de la «banda» territorial amb una matriu masculina i desviant a un altre de més proper a un «moviment social» desterritorialitzat i amb una matriu més plural en la seva composició de gènere i finalitats socials. Comptem amb una investigació etnogràfica suggeridora duta a terme durant aquesta «fase reformista» sobre aquesta transició que dista de ser pacífica i unívoca i a la qual segueixen oposant-se poderoses forces internes i externes (Brotherton i Barrios, 2003). A la difusió nacional, la seguirà l'expansió internacional (primer a l'Amèrica Llatina i posteriorment a Europa), fet que acaba convertint els Latin Kings en una mena de «franquícia» transnacional amb múltiples connexions «locals». Tot i que els nodes locals s'adscriuen a aquest imaginari original, les seves expressions concretes són molt heterogènies i integren, en aquesta original matriu nord-americana representada pel model de *gang*, altres matrius com ara la llatinoamericana, representada pel model de les *pandillas* o nacions; la *transnacional*, representada pels estils juvenils subculturals, coneguts a Espanya amb el nom de *tribus urbanes*; i la *virtual*, representada per models identitaris juvenils que circulen per Internet (Matza, 1973; Feixa, Porzio i Recio, 2006). I per això mateix, encara que les bandes juvenils estan estretament vinculades al procés d'urbanització dels Estats Units i al procés de «recuperació màgica» de la identitat ètnica original per part de les segones i terceres generacions de joves els pares o els avis dels quals van ser migrants, fet que es va traduir en el model de la banda territorial, cohesionada i bàsicament masculina estudiada pels clàssics de l'etnografia urbana (Thraasher, 1963 [1926]; Whyte, 1943), en les últimes dècades s'ha experimentat una evolució cap a formes de sociabilitat més complexes i desterritorialitzades

(Klein *et al.*, 2001; Hagedorn, 2001). Les identitats culturals dels joves que pertanyen a agrupacions com la dels Latin Kings i Queens sorgeixen, per tant, en un territori fronterer on, a més de la cultura hegemònica i les cultures parentals, conflueixen diverses tradicions subculturals. Es tracta d'identitats híbrides que corresponen a les cultures juvenils de l'era de la informació, en la qual es juxtaposen tradicions locals i globals, presencials i virtuals.

Les identitats híbrides d'agrupacions com els Latin Kings i Queens constitueixen un fenomen complex que permet anàlisis múltiples i que, per si mateix, propicia que aquestes anàlisis puguin ser instrumentades a partir de l'exigència de justificar, segons el context sociopolític i econòmic, unes intervencions en lloc d'unes altres i per, com ha succeït reiteradament al llarg de la història, crear «diables populars» o bocs expiatoris. Als Estats Units hi ha una llarga experiència en l'estudi i la intervenció de bandes des de diferents perspectives. Tot i que la tradició criminològica ha tendit a emfasitzar els aspectes delictius d'aquests grups, en el món acadèmic existeix cert consens a l'hora de considerar que una banda és molt més que un grup delictiu, i que la major part de la delinqüència urbana no té a veure amb aquests grups (Klein, 1995). L'obra de Brotherton i Barrios (2003) sobre els Latin Kings de Nova York parteix d'un treball etnogràfic que intenta fer visibles els elements polítics i de resistència de comunitats ètniques subordinades, elements molt clars en el cas dels Latin Kings. En qualsevol cas, la consideració dels Latin Kings i Queens com a grup criminal dista de ser unànime: la mantenen aquells que han treballat amb fonts policials i/o amb testimonis de convictes i d'exmembres de la banda; la refuten, tot i que sense caure en una visió angelical ni «bonista», els que han portat a terme un treball de camp més intens.

CANÍBALS O REIS?

Menjar-se l'enemic és, literalment, extreure forces de la seva aniquilació. (Harris, 1978a).

[Como algunos antropólogos] [...] uno puede acabar sintiendo compasión por los caníbales, y con tanta compasión casi te olvidabas de la víctimas [...] (Rius-Sant, 2004).

Tot va començar un matí assolellat del juny del 2005, quan la policia duagué a terme un dispositiu de control sobre uns dos-cents nois i noies, la majoria d'origen llatinoamericà, que es reunien en un casal de l'Ajuntament de Barcelona. Tot i que no trobaren res, els van fixar tots i sembla que el tracte

no fou gaire correcte («Us tenim controlats, no us deixarem respirar», expliquen que els digueren). Aquell mateix dia, César Andrade (àlies *King Manaba*), el seu líder, aconsellat per la directora del casal, em va trucar a casa angoixat. Feia mesos que jo intentava contactar amb ells, ja que la municipalitat m'havia encarregat un estudi sobre el fenomen de les «bandes llatines» i considerava que no podia parlar-ne sense escoltar la seva veu. Però fins aquell dia tots els nostres esforços havien estat en va: havíem començat a entrevistar nois i noies de diferents països llatinoamericans i, també, adults vinculats a ells (famílies, professors, treballadors socials, etc.), però quan esmentàvem el tema de les bandes evitaven parlar-ne i expressaven la seva por. També vam fer algun intent d'abordar-los, però els professionals hi posaven tot tipus d'entrebancs. Llavors se'ns va ocórrer demanar una carta de presentació a l'equip d'investigadors que havien treballat amb els reis i les reines llatins a Nova York, encapçalat pel pare Luis Barrios, el seu guia i assessor espiritual. Pocs dies abans de la trucada, vaig entregar la carta a la directora del casal, després d'assistir a una reunió en la qual s'havia de decidir si se seguïen permetent les reunions del grup o se'ls expulsava (ja que tothom sabia que eren *latin kings*). La carta va donar resultat, tot i que ignoro què hauria passat si no hi hagués intervingut la policia. El dilluns següent vaig acudir al casal, acompanyat del meu fill Iago (un nen llatí nascut a Medellín), on em vaig trobar amb King Manaba, King Golden Finger, King Plocky i King Toro (tot i que aquests àlies no els coneixeria fins molt després) i es va iniciar una relació continuada i intensa les conseqüències de la qual mai no m'havia imaginat.

Uns quants mesos abans, al desembre del 2004, el diari *El País* m'havia encarregat un article sobre el fenomen de les «bandes llatines», que vaig acceptar redactar perquè coincidia amb l'inici de la investigació que m'acabava d'encarregar l'Ajuntament de Barcelona. Aprofitant l'estada de Germán Muñoz, un col·lega colombià especialista en joves, ens vam posar a redactar un text que intentés anar més enllà dels estereotips en ús i servís per a contextualitzar els escenaris i les trajectòries dels perillous Latin Kings. Encara que llavors eren també per mi autèntics fantasmes sense rostre, les meves anteriors incursions al tema en la ciutat de Mèxic, els coneixements d'en Germán sobre les *pandilla* de Medellín, i la lectura d'alguns textos dels investigadors nord-americans (que després coneixeria en persona), ens van ajudar a traçar un panorama desmitificador que fins llavors ningú no s'havia atrevit ni tan sols a esbossar. El text començava amb una citació d'un poema de Bertold Brecht («Anomenen violent el riu impetuós, però ningú no anomena violenta la lletra que l'oprimeix») i acabava amb una referència al famós teorema de W. I. Thomas («Les falses creences poden tenir conseqüències reals»). Al cap de

pocs dies d'haver-se publicat l'article, un periodista que solia escriure sobre violència, amb qui havia coincidit en un programa televisiu sobre els ultres del futbol, va publicar en el mateix diari una rèplica amb un títol contundent: «Caníbales y bandas latinas». L'argument de l'autor era simple: no podia negar que el nostre text estava documentat, però el to li recordava el d'aquells antropòlegs que en el seu relativisme cultural arribaven a justificar el canibalisme (tot i que no esmentava qui eren aquests col·legues de professió tan malignes). L'article acabava parafrasejant una altra citació de Brecha.

L'article es va publicar el mateix dia que s'iniciava oficialment la nostra investigació, amb un seminari en el qual participaven una trentena d'experts i professionals de Barcelona (tècnics de prevenció, educadors, la Guàrdia Urbana, els Mossos d'Esquadra, entitats llatinoamericanes, etc.). Josep Lahosa, el director dels serveis de prevenció de l'Ajuntament, que m'havia encarregat l'estudi, no va poder evitar referir-se al text i preguntar-se en veu alta: «Qui són aquí els caníbals?». Vaig estar a punt d'escriure una rèplica per a la qual ja tenia un títol oportú (que encapçala aquest apartat). De seguida vaig pensar en el *best-seller* de Marvin Harris que vaig llegir durant la carrera i que, malgrat els seus excessos materialistes, segueix sent una referència en els meus coneixements sobre els significats culturals del canibalisme (en aquest cas del canibalisme asteca). La interpretació materialista de Harris, que contrastava amb les teories místiques o irracionalistes anteriors, més enllà del debat entorn del dèficit de proteïnes animals en la dieta de les poblacions prehistòriques, posava èmfasi en els processos sociopolítics: com a forma extrema de dominació de l'altre, el pas del canibalisme ritual a petita escala a la maquinària d'estat a gran escala en què l'havia convertit el «regne caníbal» tenia a veure amb la relació costos-beneficis de la centralització estatal i amb la transformació d'una banda guerrera en una monarquia hereditària. Comprendre per què uns pobles se'n menjaven d'altres —per què unes bandes en *destruïen* d'altres— era comprendre els fonaments de la vida en societat i de la lluita pel poder. A part d'això, Harris recorda que els soldats espanyols, horroritzats pels sacrificis humans que presenciaven a Tenochtitlán, en cap moment qüestionaven pràctiques semblants que es donaven en la seva pròpia societat d'origen: l'aniquilació militar, la crema de bruixes, el poltre de tortura, etc.

Així doncs, mentre el canibalisme ritual dels pobles colonitzats podia comparar-se amb l'etnocidi dels imperis colonitzadors, la violència quotidiana de les *pandillas* juvenils podia entendre's millor tenint en compte el canibalisme simbòlic practicat pels totpoderosos mitjans de comunicació, del qual al llarg del nostre treball de camp vam obtenir nombrosos exemples. De manera que l'objecte d'estudi que estava a punt d'abordar tenia connexions in-

sospitades amb la història de la teoria antropològica i la pregunta central tornava a ser: a qui estudiem, als «altres» o a «nosaltres»? O, dit en altres paraules: qui són els caníbals i qui són els reis?

DEL FANTASMA DE LES BANDES A LA PRESENCIA DELS JOVES

Van venir a buscar un futur millor fugint dels fantasmes que havien deixat enrere (Al·legat de la Fiscalia durant el judici del cas Ronny Tapias, 2005).

358 El 28 d'octubre de 2003 fou assassinat a Barcelona l'adolescent colombià Ronny Tapias, a la sortida de l'institut on estudiava, després d'haver patit una agressió per part d'un grup de joves. Segons la investigació policial posterior, l'assassinat fou un acte de venjança dels membres d'una banda (els Ñetas), que suposadament van confondre Ronny amb un membre d'una altra banda (els Latin Kings) amb qui s'havien barallat dies abans en una discoteca. El cas va suposar el «descobriment» mediàtic del fenomen de les «bandes llatines», i va despertar una onada de «pànic moral» que no ha cessat des de llavors. Al cap d'un mes es van detenir nou joves de nacionalitat dominicana i equatoriana. Tres eren menors i van ser jutjats i condemnats (entre els quals el suposat autor material del crim). El judici als altres sis (majors d'edat), fet a l'abril del 2005, es va convertir en un esdeveniment seguit amb gran atenció per part dels mitjans de comunicació. Arran d'aquest succés i d'altres que s'esdevingueren després a Madrid i a Barcelona, i de les alarmes del Ministeri de l'Interior i dels mitjans de comunicació, es va anar creant una imatge estigmatitzada de la joventut llatinoamericana. Darrere el fantasma de les bandes, una presència ignorada: la de milers de nois i noies, arribats a Barcelona des de finals dels anys noranta (gràcies fonamentalment a diversos processos de reagrupament familiar), *des-terrats* dels seus llocs i les seves xarxes socials d'origen en un dels moments més crítics de les seves vides (la sempre difícil transició a la vida adulta), i enfrontats en el seu lloc de destinació a adults *a-terrats* (mares superocupades, pares sovint absents, professors i assistents socials insegurs, veïns amb por) davant la seva liminaritat jurídica i institucional. Darrere aquesta presència inquietant, un espectre: el de noves formes de sociabilitat que creuen fronteres geogràfiques i temporals per reconstruir identitats globals que seguim confonent amb *pandillas* tradicionals.

Els relats biogràfics que hem recollit d'adolescents i joves llatinoamericans que han viscut l'experiència de la migració sembla que estiguin tallats pel mateix patró: una forta enyorança del lloc d'origen simbolitzada en els paisatges

de la memòria; una adolescència viscuda en famílies transnacionals, a cura d'àvies i familiars; un sentiment de desterrament per una decisió de venir que ells i elles no han pres; una acollida emocionant i al mateix temps traumàtica en una nova ciutat i amb uns pares i mares pràcticament desconeguts, i una enyorança persistent combinada amb un desig ferm d'assentament. Evocarem aquest procés a través de les veus dels mateixos joves, en cinc moments clau de la seva història migratòria: *allà* (els records de la infància en el lloc d'origen), *aquí des d'allà* (la migració de les mares i els pares i les imatges que anaven rebent del lloc de destinació), *d'allà cap aquí* (la decisió d'emigrar, el viatge i l'arribada), *aquí* (l'acollida i l'assentament en el lloc de destinació), *allà des d'aquí* (els contactes amb el lloc d'origen i els projectes de futur).

359

Allà: orígens

¡Los mejores años de mi vida! (Lucía, R. Dominicana, 15 anys).

Allí era diferente, diferente en todos los sentidos (Toño, Perú, 17 anys).

Els records del lloc d'origen es remunten a poc temps abans —entre uns quants anys i pocs mesos— però solen estar tamisats per un cert romanticisme. L'evocació del país abandonat se solapa amb la nostàlgia de la infància perduda. D'entrada, destaca un paisatge natural i cultural radicalment diferent: tant si es tracta d'un medi rural (predominant entre dominicans) com si és un medi urbà (predominant entre equatorians i colombians), la naturalesa —el bosc, el riu, el mar— estan molt més a prop i a disposició dels nens i els adolescents per als seus jocs i les seves sortides (fet que pot explicar l'obsessió per acudir als parcs una vegada a Barcelona). La urbanització és molt menor: els carrers són més oberts i de terra, i els habitatges són cases àmplies, no minúsculs apartaments, amb jardins i espais de mediació comunitària. El que és fonamental, tanmateix, és l'evocació de la comunitat perduda; la importància de les xarxes de parentesc, veïnat i amiat en la vida quotidiana del barri es tradueixen en la sensació de «ser una persona», que contrasta amb l'anonimat i fins i tot el rebuig que es viu aquí. Un altre element de contrast és la vida escolar: d'una banda, els ritmes horaris són molt diferents i només cobreixen una part de la jornada (a penes tres hores en el cas de la República Dominicana i unes cinc hores al matí o a la tarda en el cas de l'Equador); d'altra banda, l'autoritat del mestre és molt superior, tot i que la disciplina solgui incloure el càstig físic. Això pot explicar les dificultats d'adaptació al sistema escolar de la societat d'acollida. Per acabar, l'evocació d'una festa més intensa i quotidiana;

el volum de la música és un tema reiterat: mentre allà el so de la *cúmbia*, el *reggaeton* i la *bachata* forma part de la vida diària, en arribar aquí la primera decepció és la discussió amb el veí per haver posat la música massa alta, fet que reforça de nou el paper dels espais públics com a refugis d'aquesta vida comunitària perduda.

Aquí des d'allà: destinacions

Barcelona, me la imaginaba grandiosa (Vanessa, Equador, 13 anys).

Yo me quedé con mi Dios y mis abuelos (Ismael, Equador, 15 anys).

360 Aquesta arcàdia perduda es comença a esquerdar quan un dels pares —normalment la mare— pren la decisió d'emigrar. Tret d'alguns precedents a principis dels anys noranta —sobretot de mares dominicanes— en la majoria dels casos la decisió d'emigrar es produeix a finals dels noranta, i s'incrementa gràcies als canvis en la política migratòria després del 2000. El patró és molt comú: primerament emigra la mare, que deixa els fills —normalment petits— a cura del pare, de les àvies o d'altres parents; en un segon moment emigra el pare i, finalment —quan els papers ho permeten o l'enyorança és massa gran—, els fills. La reacció inicial per part dels fills és traumàtica: es queden orfes i els surten cabells blancs. La ruptura la compensen les àvies, que es converteixen en el centre de la nova família transoceànica, i una millora del nivell de vida gràcies als recursos econòmics que la seva mare els envia. Això es tradueix en un augment de la seva llibertat en la vida quotidiana, perquè les àvies o els familiars no poden exercir el control autoritari dels pares, i fins i tot tracten aquests joves com una mena d'assegurança per al seu benestar material. L'àvia es converteix en una figura central, que es convertirà en el principal rosec quan hagin de prendre la decisió definitiva d'emigrar. Mentrestant, van rebent notícies esbiaixades de la societat d'acollida que els condueixen a la creença que això és un paradís on ells viuran «com reis» o «com princeses». El referent solen ser els Estats Units; en molts casos ni tan sols saben exactament on és Espanya (i encara menys Catalunya). Només saben que és el lloc on viuen les seves mares i des d'on els envien «plata» (a la qual anomenen *dòlars* o *yankies*). Els diners que arriben des d'Espanya s'utilitzen per a millorar l'habitatge i l'alimentació i per a permetre estudiar en centres privats o fins i tot a la universitat, encara que el que acaba de convèncer els joves són els diners de butxaca per a la diversió i el consum: aquestes «vanitats» les començaran a perdre quan arribin, fet que explica en part el xoc inicial. Finalment, les

mares els posen davant el dilema d'emigrar. Tot i que el motiu immediat sol ser accidental —l'arribada dels papers, la mort d'un familiar, l'entrada del jove en una *pandilla*— la raó de fons és la convicció per part de les mares que el temps per al reagrupament s'esgota; els seus fills han passat de la infància a l'adolescència allunyats d'elles, i si traspassen la joventut serà impossible re-fundar la família. Per això la decisió és traumàtica, però gairebé mai no té marxa enrere.

D'allà cap aquí: trànsits

Se siente una tristeza muy grande (Christian, Equador, 16 anys).

Cuando se acercaba el viaje ya no quería venirme para acá (Nanda, Equador, 19 anys).

La decisió d'emigrar reemplaça en els relats els dilemes de la crisi de l'adolescència. El fonamental és que, en general, no es tracta d'una decisió presa lliurement pels joves; el projecte migratori és dels seus progenitors i pot ser viscut pels fills com un «desterrament» forçós. A la cançó del «jo no vaig decidir venir» correspon el record d'una certa resistència: «em feien pena» (deixar els amics, els parents i sobretot l'àvia). Una vegada presa la decisió, els tràmits corresponen als pares: han d'aconseguir els papers i els diners per al bitllet. El viatge dels fills sol ser el primer que aquests fan en avió (a la impressió de volar s'uneix l'angúnia de deixar el propi país sense saber quan podran tornar-hi). El petit equipatge amb què arriben —alguna peça de roba, alguna carta, aliments— representa el cordó umbilical que els mantindrà units espiritualment amb el lloc d'origen (quan l'equipatge s'extravia, com passa a un dels nostres testimonis, el dolor és major). Aquesta pena queda sobtadament aparcada quan es retroben amb els familiars que els reben en arribar; a molts no els veien des de feia temps. La mare amb qui es retroben és una persona diferent de la que havien conegut i passa el mateix amb els fills per a les mares. El trauma del retrobament pot arribar a les mans: diversos joves evoquen càstigs físics o baralles amb els seus pares i mares en les primeres setmanes després d'arribar. D'una banda, els progenitors es veuen impotents per a controlar els fills que han crescut amb gran llibertat i que temen perdre-la de cop. De l'altra, la distància ha soscat l'autoritat dels pares, amb la qual cosa el recurs d'utilitzar el poder físic és una temptació fàcil. Les seves condicions de vida material i laboral són pitjors de les esperades pels fills, i els seus horaris els impedeixen passar amb ells el temps necessari. Tanmateix, amb el temps

molts joves comencen a valorar el sacrifici dels seus pares i les seves mares i s'esforcen a compensar-los. Val a dir que aquest procés és una mica diferent per a aquells que emigren després de la majoria d'edat, ja joves madurs: en formar part d'un projecte autònom —motivats pel desig d'estudiar, progressar o formar-se en les arts del circ— la decisió és menys traumàtica, però en arribar no troben les xarxes de suport familiar dels seus companys més joves (i en alguns casos pateixen el xoc de les policies duaneres). Els relats dels primers dies en el lloc de destinació recorden la liminaritat dels ritus de pas: una sensació de soledat i buit, d'aïllament (molts d'ells passen els primers dies sense sortir de casa), que només superaran quan al cap de poc temps comencin a anar a la nova escola.

Aquí: acollides

Pensaba que todo era bonito, vine muy ilusionado y después llegas...
(La Cruz, Equador, 17 anys).

Como que cambia todo con lo que dejaste atrás (Carolina, Bolívia, 16 anys).

La primera impressió en arribar és el contrast entre les expectatives i la realitat: els pares no viuen tan bé com s'esperaven, la vida no serà tan fàcil com es pensaven, el paradís imaginat es converteix per moments en un petit infern. El primer xoc es dona amb el nou habitatge i l'entorn residencial. Passen d'una casa àmplia envoltada de naturalesa o espais semiurbanitzats a un apartament d'un bloc de pisos en un medi urbanitzat. Han de compartir aquest espai amb uns pares recuperats, amb altres parents i algunes vegades amb altres paisans (tot i que aquestes situacions estan més a prop dels pisos compartits que dels «llits calents» a preu fet). No només no disposen d'habitació pròpia, sinó que s'han d'acostumar a unes normes de convivència diferents de les del seu país d'origen (els conflictes pel volum de la música són un *leitmotiv* en els relats). Quan surten al carrer, el ciment i l'asfalt ho dominen tot: en lloc d'un veïnat on tothom els coneixia, es troben amb un barri anònim, amb espais verds escassos, i amb alguns veïns que els comencen a mirar de mal ull. Al cap de pocs dies acudeixen al lloc que a partir d'ara ocuparà la major part del seu temps: l'escola. El record d'aquest aterratge varia en funció del nivell educatiu, del moment i del tipus de centre —millor quan els llatins són nombrosos però no majoria. La primera sorpresa és el paper de la llengua catalana, que desconeixien o consideraven marginal. Enfront de les polítiques oficials

de cohesió lingüística —les aules d'acollida a penes hi apareixen— el que és rellevant és el contrast amb la cultura escolar d'origen en dos aspectes que ja hem vist amb anterioritat: els horaris i l'autoritat. Si troben el suport dels companys o d'algun professor, l'obstacle es pot superar. Però si topen amb reaccions racistes —reals o percebudes— es comença a alimentar un cert ressentiment. El moment clau en el procés d'assentament és el trànsit de l'escola secundària al treball. Tot i que alguns testimonis valoren positivament experiències com els programes de garantia social, la majoria lamenta la situació de liminaritat jurídica a la qual es veuen exposats entre el final de l'escolaritat obligatòria —als setze anys— i la majoria d'edat —als divuit. Enfront d'una acollida residencial, escolar i laboral problemàtiques, l'èxit de l'assentament es jutja en el pla del temps lliure i de la sociabilitat. La possibilitat de consumir —d'acudir a centres comercials i llocs d'oci— es viu com una equiparació simbòlica amb els joves de la societat majoritària. En canvi, la construcció de la diferència es desplaça als locals «llatins», a l'ús d'espais públics, i a la reinvençió d'una estètica «llatina»). Es tracta d'un procés de distinció que analitzarem més endavant.

Allà des d'aquí: assentaments

Todos los jóvenes tenemos un propósito, tenemos un sueño (Gisela, Bolívia, 20 anys).

Yo daría todo por estar en mi país (Yankee, Ecuador, 16 anys).

Després d'un període d'acollida que dura uns quants mesos, i un període d'assentament que pot durar uns quants anys, arriba el moment de prendre una decisió que es considera definitiva: tornar o quedar-se. A diferència de la decisió de venir, que va ser presa pels pares, els joves són conscients que ara aquesta decisió els correspon a ells. Els arguments per a prendre-la es verbalitzen com un balanç de costos i beneficis: hi he guanyat o hi he sortit perdent, en emigrar? El balanç aparentment és negatiu: les condicions de vida material —representades per la capacitat adquisitiva— han millorat des de l'arribada, però poden ser pitjors de les que es gaudien en el lloc d'origen: els diners aquí condeixen molt menys. Quant a les condicions de vida social, l'enyorança dels amics i els parents no s'atenua amb el temps i es reviu cada vegada que es té algun conflicte a l'escola o a la feina. Tot això s'agreuja per la situació de liminaritat jurídica que mai no s'acaba de resoldre: amb el final de l'adolescència, la preocupació pels «papers» —d'empadronament, de residència o de feina—

es traspasa dels pares als fills. El contacte amb el lloc d'origen es va fent més esporàdic, però és igualment intens: s'envien diners a pares o avis, es parla setmanalment o mensualment amb els familiars, i es xateja quotidianament amb els amics. Programes de xat com ara el Messenger —i en menor mesura la videoconferència— s'han convertit en instruments barats i molt efectius per a mantenir oberta la possibilitat de retorn. Es tracta d'un instrument amb el qual els adolescents tenen gran familiaritat: gràcies a aquest ajuden els seus pares a recuperar el contacte amb les seves famílies d'origen. Aquest contacte es revitalitza quan és possible el retorn temporal, gràcies a unes merescudes vacances després de la regularització. Pels joves, en canvi, aquesta visita reviu els fantasmes de la primera migració i fins i tot els fa replantejar la decisió de quedar-se; retrobar els avis i els amics després d'uns quants anys de separació, recuperar les olors i els gustos de la infància, els omple de nostàlgia. En la majoria dels casos, tanmateix, el retorn definitiu no és possible: no només suposa el reconeixement d'un fracàs sinó que són conscients que el seu futur és aquí: la família s'ha anat traslladant, les xarxes d'amistat s'han anat recomponent i les possibilitats educatives i laborals són majors.

DE BANDES LLATINES A ORGANITZACIONS JUVENILS

El temor a las bandas juveniles violentas ya es una realidad (*La Vanguardia*, 2 novembre 2003).

Per analitzar la presència de les «bandes» i el seu impacte en la vida quotidiana dels joves i en l'espai públic de la ciutat, presentarem les diferents visions sobre el tema, que poden agrupar-se en cinc grans eixos: la visió dels mitjans enfront de la visió dels observadors, la visió dels observadors enfront de la visió dels subjectes, la visió dels adults enfront de la visió dels joves, la visió dels llatins enfront de la visió dels no llatins, i finalment, la visió dels joves que no estan en organitzacions enfront de la visió de les organitzacions juvenils. Encara que sovint utilitzem el terme *banda* perquè és el que utilitzen les nostres fonts (els mitjans de comunicació i els informants joves i adults), el terme més apropiat és *organitzacions juvenils*, que inclou almenys cinc modalitats de sociabilitat entrecruades que no s'han de confondre: les *bandes* pròpiament dites (agrupacions no necessàriament juvenils que s'estructuren entorn d'activitats delictives, amb escassa elaboració simbòlica); les *pandillas* (agrupacions juvenils de base territorial local, estructurades habitualment entorn de l'oci i més extraordinàriament entorn d'activitats il·lícites); els *estils*

(agrupacions juvenils de caràcter global, no estructurades ni cohesionades, basades en la música i l'estètica); les *associacions* (agrupacions juvenils amb un major grau de complexitat i de caràcter supralocal); les *nacions* (agrupacions juvenils de caràcter transnacional, estructurades amb diferents graus de cohesió i amb un fort component simbòlic i identitari).

Les «bandes» segons els mitjans

Son jóvenes organizados, en su estructura absolutamente piramidal, ferozmente jerarquizada y en el modelo terrorista de la organización, mediante células que sólo se comunican a través de su jefe con el nivel superior (Jiménez, 2003).

365

El que sostindrem aquí és que els mitjans de comunicació han jugat un paper molt important en la creació i la generalització d'una imatge determinada dels grups de joves llatinoamericans que habiten la capital catalana. És a dir, els mitjans han estat capaços de generar opinió pública entorn dels col·lectius integrats per joves llatinoamericans: han contribuït a generalitzar la idea de «banda» en el sentit pejoratiu del terme. Per fer aquest capítol ens hem centrat en anàlisis de la premsa escrita i d'alguns dels programes televisius que han tingut aquests col·lectius com a actors protagonistes. En concret, en el cas de la televisió, s'ha prestat molta atenció a dos programes, un d'emès al juny del 2005 per la cadena privada Telecinco, i el segon emès per Televisión Española (TVE1) a l'octubre del mateix any. Val a dir que els discursos generats en els dos mitjans són similars, fet que significa que reproduïen unes imatges i uns imaginaris comuns. Si bé les notes literals provenen totes de la premsa escrita, molts dels comentaris que es fan en relació amb el procés estigmatitzador i estereotipador que han protagonitzat els mitjans és vàlid tant per a la premsa com per a la televisió. Tanmateix, sí que reconeixem que la televisió utilitza mitjans audiovisuals molt més elaborats i més espectaculars que en el cas de la premsa que potser encara ajuden més a establir una associació entre jove llatinoamericà i banda criminal. És per això que, un darrere l'altre, tots els mitjans, tard o d'hora, s'embarcaran en la cobertura i difusió de notes i reportatges sobre les denominades *bandes llatines*. Es fa evident que en la carrera per a obtenir la primícia o la informació més cridanera, els mitjans, inclosos els que es consideren de major prestigi i serietat, s'obliden de la revisió dels criteris subjacents a la selecció de determinats esdeveniments que es transformen en notícies, i generen una informació molt

similar, gairebé uniformada, que asfixia els lectors i bloqueja qualsevol possibilitat d'establir una competència en la qual els mitjans es disputen les audiències basant-se en proporcionar-los el sentit dels esdeveniments des de perspectives diferents, i no per captivar la seva atenció en el pla merament emocional. Els mitjans han contribuït a crear en aquest cas un retrat *general* de la joventut llatinoamericana els contorns del qual, directament o indirecta, han estat relacionats amb fets de caràcter criminal. Si a això hi afegim que, en els imaginaris socials més consolidats i tradicionals, existeixen ja una percepció i un judici per mitjà dels quals s'estableix una relació entre els processos migratoris, d'avui i d'ahir, amb la marginalitat, la pobresa i, per tant, amb la perillositat social (de la qual serien portadors *quasi naturals* els immigrants, especialment si són joves), el resultat que n'obtidrem és una generalització absurda i nociva que òbviament impedeix veure la complexitat de fenòmens socials de gran importància.

Les «bandes» segons els adults

Només els falta el mocador i són un esplai! (educador de carrer).

Hi ha dues premisses que cal tenir en compte per a comprendre la visió que tenen els adults sobre les anomenades *bandes llatines*: la primera és que pocs adults tenen una relació directa amb el tema i la segona és que el buit d'informació directa se supleix amb informació procedent dels mitjans de comunicació, o fins i tot amb llegendes urbanes. En els discursos adults es detecta la influència mediàtica reflectida en tres grans mites que apareixen de manera recurrent, i que alguns dels adults entrevistats posen en qüestió: es tracta de les idees de territorialització de les «bandes», l'estètica i la finalitat delictiva. Al mateix temps, aquests mites tenen les seves pròpies contradiccions, que apareixen sobretot en contrastar-los amb els adults que sí que tenen experiències directes amb les organitzacions. L'absència de relació directa amb el tema i l'omnipresència del discurs mediàtic té com a conseqüència immediata una sensació de por que apareix en nombroses entrevistes. Aquesta por inicial es matisa amb l'intent per part dels adults de comprendre el fenomen, cada un des del seu àmbit i segons els seus esquemes interpretatius. Així, sorgeixen les primeres comparacions valoratives que intenten establir diferències i similituds entre joves immigrants i autòctons. En primer lloc, n'hi ha algunes que emfatitzen l'aspecte identitari, els vincles emocionals, el sentiment de pertinença. En aquestes s'observa l'intent d'explicar per què un ado-

lescent es vincula a les organitzacions. En aquest mateix sentit, algunes comparacions tendeixen a emfatitzar la dimensió organitzativa similar a la d'altres agrupacions. D'altra banda, tot i que no necessàriament en persones diferents, hi ha les analogies amb organitzacions essencialment perilloses o il·legals. Una mateixa persona pot establir comparacions dels dos tipus, per la qual cosa sovint la comprensió dels motius no equival a considerar innòcues les organitzacions. Des de les primeres informacions aparegudes a la premsa sobre les bandes llatines, es va generalitzar un estereotip més o menys comú: bandes a l'estil de *West Side Story*, amb una estètica rapera, que es disputen el territori a força de baralles, i amb una finalitat delictiva amb connotacions mafioses. Els joves amb una determinada vestimenta es convertien automàticament en sospitosos, per la qual cosa els veïns de parcs es queixaven, en alguns instituts es prohibia part de l'abillament, les gorres, i es considerava, seguint la proposta de la premsa, que un delicte comès per una persona amb la dita vestimenta era automàticament un acte perpetrat per una banda, fins i tot amb noms concrets. Els adults que tenen relació directa amb joves pertanyents a organitzacions juvenils ofereixen visions més matisades d'aquests grups. El contacte directe té una altra implicació, ja que a diferents nivells i per diferents causes passen a ser interlocutors, i la relació transforma tant els adults com les organitzacions (el cas dels cossos policials mereix una especial consideració en aquest sentit). Més enllà dels exemples concrets, és interessant constatar el ventall de possibilitats que obre l'existència de vincles amb els joves i amb les organitzacions, tant per a aconseguir un coneixement més complex i precís que el que ofereix la premsa, com per a explorar nous tipus de relació basats en la mediació, la cooperació, o la participació en xarxes socials.

Les «bandes» segons els joves

La gente ahora piensa que todos los latinoamericanos somos de una banda (Toño, Perú, 17 anys).

Quan han superat la primera fase d'adaptació, els joves llatins —tant els que havien format part d'algun grup en el lloc d'origen com els que no, que són la majoria— topen de diferents maneres amb les bandes (primerament com a fantasma i després com a presència). Els que tenien vinculacions amb *pandillas*, nacions o associacions en el lloc d'origen poden conèixer *hermanitos* i *hermanitas* que han arribat abans que ells i amb qui al cap d'un temps es retro-

ben. La resta solen entrar en contacte amb el tema a través dels mitjans de comunicació: ja sigui perquè veuen un reportatge a la televisió ja sigui perquè llegeixen la premsa gratuïta, no triguen a assabentar-se que aquí hi ha «bandes llatines». De seguida troben algun veí o algun jove autòcton que els mira malament i els acusa de ser *pandillers* —tot i que la majoria, insistim, no ho siguin. A l'escola, coincideixen amb algun jove llatí com ells que els parla de les bandes. En sortir de l'escola, en els parcs propers a casa seva, troben grups de joves llatins que es reuneixen per jugar a bàsquet o futbol, escoltar música o simplement parlar. Encara que la major part d'aquests grups no són bandes, els veïns i els joves espanyols tendeixen a sospitar que ho són. La majoria de joves que hem entrevistat declaren no ser membres de bandes, tot i que gairebé tots tenen informacions sobre el tema. La font principal d'aquestes informacions són els mitjans de comunicació. Encara que són molt crítics amb la manera com els mitjans retraten els joves llatins, solen prestar atenció als reportatges sensacionalistes que surten sobre aquests temes, i se senten fascinats per les notícies referents als seus rituals i la seva simbologia. Com passa amb els adults, circulen molts rumors i llegendes urbanes, com el famós «somriure del pallasso». No se'ls acaben de creure però exerceixen sobre ells un fort atractiu: la imatge proscria i perillosa d'aquest món i l'estigmatització social que l'acompanya no només no suposen un fre, sinó que poden ser un incentiu perquè puguin buscar refugi en aquests grups. Encara que els relats són molt variats, hi ha un element comú que s'hi repeteix: la denúncia de ser confosos per *pandillers* pel simple fet de ser llatins i anar vestits d'una manera determinada. La denominació *estètica latin king* ha causat impressió no només entre els mitjans de comunicació sinó també entre l'opinió pública i fins i tot entre els mateixos pares. Molts adults tendeixen a pensar que un llatí forma part d'una banda —«és *latin*»— pel simple fet d'«anar de raper/ra». Es tracta d'una profecia que en alguns casos es pot autocomplir: a força d'acusar-los de ser *pandillers*, alguns joves acaben buscant refugi en la banda. Tot i que els joves comparteixen amb els adults molts mites i llegendes, la diferència amb ells és que poden acabar coneixent algú que és en un grup —«alguien de mi leva»— i, per tant, contrastant aquests fantasmes amb persones i rostres reals. Una part significativa dels nostres informants reconeixen haver rebut propostes per a entrar en algun dels grups esmentats, tot i que quasi tots s'hi van negar per diferents motius. En conèixer algun dels seus membres, el contrast amb la imatge prèvia alimenta l'atractiu: no són tan dolents com els pinten.

Les «bandes» segons les «bandes»

Nosotros somos misioneros, como quien dice (Marco Antonio, Equador, 30 anys).

Somos una nación de gente organizada (Héctor, Equador, 28 anys).

Todo el mundo nos critica, pero realmente no saben qué queremos hacer para nuestra gente (Allan, Equador, 23 anys).

Són molt pocs els joves que una vegada a Barcelona reconeixen espontàniament formar part o estar a prop d'una agrupació juvenil. Només els tres participants en l'entrevista de grup que reproduïm en l'apartat següent reconeixen obertament formar part d'una nació. De les trenta entrevistes individuals tres persones s'hi manifesten properes: un en va formar part al principi, un altre va estar a punt d'entrar-hi i el tercer en va sortir (les informacions que tenen mostren la seva proximitat i el seu coneixement directe del tema). En els grups de discussió es va tractar el tema sense parlar directament de la pertinença. I en els qüestionaris de l'institut, malgrat el seu caràcter anònim, només un dels setanta (una noia) explicita la seva pertinença a un grup. En l'estudi fet a la presó de menors, només un dels interns reconeix la seva pertinença a una organització, tot i que tres més també podrien ser-ne. Aquestes dades confirmen tres supòsits de l'estudi: el caràcter minoritari dels joves pertanyents a les dites organitzacions (que correspon a grans trets a les dades policials); l'atractiu que exerceixen per a la major part dels joves llatins, sobretot els nois, i les (fundades) reticències a reconèixer obertament la pertinença. Acabarem esbossant breument la visió dels membres d'una de les organitzacions que fa uns quants mesos van començar a reunir-se en un casal de Barcelona amb l'objectiu de transformar la seva organització en una associació legalitzada, dedicada a la defensa dels joves llatins i a la promoció d'activitats culturals. Es tracta d'una organització sorgida als Estats Units durant els anys quaranta, implantada a l'Equador el 1992, que va arribar a Espanya el 2001 amb la primera onada de joves equatorians i va començar a difondre's entre joves llatins i d'altres nacionalitats. Per comprendre-ho recuperarem les fases dels relats biogràfics als quals ens hem referit amb anterioritat:³

369

---

3. L'entrevista es va fer a finals del 2005 i les informacions que hi apareixen es refereixen a aquell moment.

a) Allà

ENTREVISTADOR: Com es diu i en què consisteix la vostra organització?

MARCO ANTONIO: Se llama ALKQN. *Almighty Latin King and Queen Nation*.

Que en castellano es *Todopoderosa Nación de los Reyes Latinos y Reinas Latinas*. Pero en Ecuador es conocida como *Sagrada Tribu Atahualpa Ecuador, Organización Cultural STAE Nation*. Se fundó en Ecuador en el año de 1994, cuando llegó un hermano de Nueva York que se llamaba Boy Gean (Gean Carlos Cepeda). Él fue el primer hermanito en llegar a Ecuador. En realidad no fue el primero, pero *él fundó la nación e implantó la bandera*.

ENTREVISTADOR: Parleu-me de la ideologia del grup...

MARCO ANTONIO: Son cuatro propósitos (*comença a llegir*): «Primero: el objetivo consiste en *implantar una organización en que nosotros como hermanos, como hombres y mujeres, podamos realizar nuestro sueño de vida*, un sueño establecido por nosotros mismos en sociedad, y vivir con nuestro emblema, la corona, donde sea que nosotros podamos caminar en este mundo. Este es nuestro primer propósito. El segundo: *Unir a nuestra raza latina* y construir una fuerte organización para nuestra familia y nuestros niños, ya que de esta forma nuestros niños podrán tener éxito como todo niño tiene derecho. Tres: construir una organización legítima y *ser fuertes financieramente* para construir una poderosa corporación y así venir a ser una fuente de empleo para nuestra gente. Cuatro: *ser un ejemplo para nuestros jóvenes*, para unirlos y guiarlos a todos en busca de la verdadera enseñanza y educación, para que ellos puedan ser productivos y construir una verdadera sociedad, convirtiendo así nuestra nación fuerte y preservando nuestra cultura hispana. Amor de Rey».

(*Tots repeteixen: «Amor de Rey!»*)

ENTREVISTADOR: Què es una nació per vosaltres?

MARCO ANTONIO: *Un grupo de personas que se rigen por un solo gobierno, raza, constitución, leyes*.

ENTREVISTADOR: Però és un tipus de nació una mica especial...

MARCO ANTONIO: Bueno es casi igual: nosotros vivimos aquí una nación en la cual tenemos un presidente, un vicepresidente, un secretario, un tesorero, un consejero, un jefe de guerra, maestros que enseñan, nuestras políticas, reglamento, tenemos una corte suprema, jueces... Dentro de nuestra organización, *vivimos una nación dentro de la otra nación*, que es España.

ENTREVISTADOR: Però és una nació que és a molts llocs...

MARCO ANTONIO: Sí, está en Ecuador y España. Tenemos las mismas leyes, en unos [sitios] las cumplen, en otros no las cumplen. Por ejemplo: Hay reyes en Madrid que no cumplen lo que es la constitución, no cum-

plen las leyes, rompen las leyes cuando les da la gana. Nosotros no, tratamos de que las conozcan, respeten y apliquen. Esa es nuestra misión. *Nosotros somos misioneros, como quien dice*. Nosotros somos pastores: enseñamos la *Biblia* a los hermanitos, a las personas que quieren saber de nosotros. De ahí viene el trato de hermanitos, porque también dentro hay una religión, en toda religión te tratas de hermano y hermana. La nación empieza en 1940, en Chicago. Empezaron unos hermanitos con el objetivo de defender a la raza, porque los latinos eran maltratados allá. Dijeron: «Busquemos un emblema que nos represente», y encontraron la corona. *La corona representa realeza*, del nombre vendría Latin Kings. De los cuarenta a los sesenta dejaron de ser escuchados, ya entonces vuelven a ser escuchados con más fuerza. De ahí vienen unos hermanitos y ponen el nombre de ALKN, no había Queen, no había reinas en ese tiempo. *Los colores eran el amarillo y el negro: el amarillo por el sol que nos ilumina y el negro por el conocimiento y en honor a nuestros hermanos difuntos también*. Todo surge en Chicago. Lo de representar con nuestra bandera, los rosarios, decidieron poner las doradas y las negras en honor a los hermanitos. *El rosario en sí es uno mismo*, uno representa eso, uno sabe como lo trata el rosario. *Al unir el dorado con el negro forma la fuerza café, el linaje de nuestra raza*. Ya después de los sesenta los hermanitos empiezan a emigrar a Nueva York. Lord Gino dijo: «*La nación no debe ser solo en Chicago*, también en Nueva York, en otras partes». Ya empezó a salir King Blood (Luis Felipe) en Nueva York. Ya empezó a haber conflicto entre los diferentes grupos, porque querían tener el control de todo. Hubo un hermanito que dijo: «Para que no haya ese problema, vamos a poner un nombre que nos represente a todos». Y escogieron *Almighty Latin King Nation*.

MARCO ANTONIO: Yo me siento bien porque he encontrado personas que por lo menos tienen amor a la nación. Con ellos estoy trabajando, *estamos intentando cambiar las cosas*, siempre que Dios me de fuerzas para seguir luchando. En el 95 yo escuché de la nación. Tenía un amigo, él me habló de la nación. De ahí fui conociendo la nación, aprendiendo. Mi mujer tiene más tiempo que yo. A ella la conocí en la nación. Desde ese tiempo yo ya no he parado, *nunca he tenido vacaciones*. Estaba estudiando, hice el bachillerato, seguí un curso de informática, que en mi mentalidad era siempre progresar, pero ya después por falta de... Como Ecuador es muy pobre y mis padres no me podían dar [dinero], dejé a medias el estudio. Seguí en la nación. Allá se organizaba para las Navidades, como hay muchos niños, *me vestía de Papá Noel* para ir a llevar juguetes a los niños pobres.

b) Aquí

ALLAN: En España [la nación] se fundó en el 2001. *Al ver al principio el maltrato que había hacia los latinos, el abuso, fue creando nuestra nación aquí.* Porque aquí había muchos hermanos, en Madrid y Barcelona, pero estaban dispersados, no tenían la autorización. Él fue el primero que implantó la bandera aquí. *Todo el mundo nos critica, pero realmente no saben qué queremos hacer para nuestra gente.* Incluso gente de nuestra propia raza nos critica, dicen que por culpa de unos pagan todos: es verdad, pero nosotros no andamos haciendo daño en la calle así por así, sino que *queremos que nos entiendan, que nos comprendan, que luchamos por unos propósitos para unir a nuestra raza, a nuestra gente, unir a toda la gente.*

MARCO ANTONIO: Los hermanitos *cuando empezamos nos reuníamos en un parque.* Luego empezamos a conseguir un local, que *siempre ha sido mi mentalidad de conseguir locales,* que la gente se sienta a gusto, segura, que no tengan el pensamiento en un parque de mirar a un lado y al otro y no concentrarse en lo que uno está hablando. Yo les dije: «Busquemos un lugar donde ustedes se sientan seguros, donde yo pueda hacer las reuniones el primer domingo del mes». Yo no sabía lo que eran los casales antes. ¡Pum! Fuimos el primer domingo, nos gustó. Yo me daba cuenta de que ellos dudaban, *todos nos veían con cara de «¿serán o no serán?».*

HÉCTOR: *Hay miembros de la policía que nos escuchan y nos entienden, otros que se pasan.* De todo hay. *Yo a veces en parte los entiendo.* No somos nosotros, pero hay muchos que les entran directamente a golpes, que yo lo he visto. Y ellos al saber que son latinos piensan que podemos ser Latin Kings y ya te amedrentan y te ponen contra la pared. La primera vez mal, pero luego ya venían mas tranquilos. *Eso es lo que queremos, que nos vayan conociendo, que sepan diferenciar.*

UN ESTUDI DE CAS: UNIDOS POR EL FLOW

No hay horizontes ni fronteras que nos separen. No hay diferencias de creencias ni de mensajes. Unidos por el mismo sueño en una canción (Queen Melody, a Associació Unidos por el Flow, CD, 2008).

Per il·lustrar la connexió del treball de camp amb les estratègies de resolució de conflictes entre grups, comentaré breument una experiència realitzada a Barcelona entorn de la música *hip-hop*, amb la denominació *Unidos por el Flow*. El *Webster Dictionary* defineix *flow* com «a smooth uninterrupted move-

ment», tot i que una altra de les accepcions és «a continuous transfer of energy». En la cultura *hip-hop* s'utilitza per a denotar moviment i mescla, en un sentit musical i corporal, i, per extensió, també social i cultural. Per això va ser el terme escollit per joves *latin kings* i *ñetas*, dos col·lectius migrants ubicats a Barcelona, considerats fins fa uns quants anys perilloses «bandes llatines», per batejar el projecte de resolució de conflictes a través de la música. Al gener del 2009 els resultats de la iniciativa es van presentar a l'auditori del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB), laboratori de la creativitat cultural de la ciutat, després de dos anys de treball intens en una casa de joventut de Nou Barris (un veïnat barceloní de llarga trajectòria obrera i immigrant, que en anys recents ha acollit «nous veïns» provinents de l'Amèrica Llatina i de la resta del món). En la iniciativa, hi van participar un centenar de *latin kings*, *ñetas* i altres joves del barri, amb l'objectiu de produir un CD de música *hip-hop*, rap i *reggaeton*, un vídeo documental sobre l'experiència, un llibre-crònica en el qual narren les seves vides i la seva visió del projecte, i una obra de teatre. En paraules de Xaime López, *Chispón*, promotor de la iniciativa: «S'ha de seguir creant vida, però creant vida des de la vida, perquè després és tornar a començar. És un projecte d'art urbà. La idea és que tots els joves participen en el projecte i aquí ja no només hi ha Latins i Ñetas sinó que hi ha altres joves: gitanos, nigerians... Altra gent del barri que s'anima a cantar amb ells».⁴

El nostre estudi sobre els joves llatins de Barcelona (Feixa, Porzio i Reicio, 2006) va permetre documentar que, malgrat que només una minoria de joves d'aquest origen pertanyien a bandes, en l'imaginari col·lectiu s'havia establert una forta identificació entre llatins, bandes i cultura *hip-hop* (de fet, l'estètica rapera —«anar ample»— va començar a confondre's amb «ser de bandes»). L'estudi també va posar de manifest la immensa capacitat de creativitat cultural existent entre aquests joves migrants transnacionals, que estaven construint una nova «llatinitat» a Europa. Arran de l'estudi, l'Ajuntament, amb el suport d'entitats com Fedelatina (una federació d'entitats llatinoamericanes), i l'Institut de Drets Humans de Catalunya, va impulsar un diàleg entre les dues agrupacions principals, que es va concretar en la creació de dues entitats juvenils noves, reconegudes pel Govern català: l'Organización Cultural de Reyes y Reinas Latinos de Catalunya (constituïda a l'agost del 2006) i l'Asociación Sociocultural, Deportiva y Musical de Ñetas (constituïda al març del 2007). Una vegada legalitzades, les associacions volien mostrar que, més enllà dels problemes de violència que les havien estigmatitzat, eren capaces de generar propostes socials i culturals per al conjunt de la ciutat. La més

4. Associació Unidos por el Flow (2008).

exitosa va ser *Unidos por el Flow*. En paraules de King Manaba, un dels joves participants en el projecte: «Ahora estamos unidos, no como enemigos, como si nos hubiéramos conocido de toda la vida, ¿sabes? Cuando tu vas ahí no vas como un *latin king* y cuando un *ñeta* va allí, no va como un *ñeta*, sino que vamos unidos por el *flow*, o sea, vamos a lo que a mí me gusta. Yo me metí en este proyecto porque también estoy montando y como llevo mi propio grupo, entonces, me gusta la música y me gusta esto de la producción musical. Es el proyecto que desde montar una base, desde montar una pista hasta que los artistas puedan cantar y rimar las letras. Y que la letra sean mensajes o críticas constructivas, ¿me entiendes?». I en paraules de Julio Bravo, representant dels Ñetas: «Para mi lo importante es que llegue el mensaje. Estoy allí para representar a mi gente. Quiero que llegue al mundo entero. Que puedan ver que estamos juntos, que no todo es guerra y peleas. Todos los inmigrantes luchamos por un mismo propósito. Y el mensaje es que no hay diferencia entre nosotros».⁵

La iniciativa recolza sobre quatre actors socials col·lectius. El primer actor social és el Kasal Juvenil de Nou Barris, entitat que gestiona un equipament de l'Ajuntament ubicat en una antiga zona marginal convertida en espai d'acollida de diverses onades migratòries: la interna dels anys seixanta i la transnacional posterior al 2000. El Kasal té vocació comunitària, és municipal però està gestionat per una entitat privada compromesa amb el moviment cívic del barri, molt combatiu des de finals del franquisme, agrupat entorn de l'Ateneu Popular de Nou Barris (entitat intergeneracional però amb un fort protagonisme juvenil). El segon actor social és l'Organización Cultural de Reyes y Reinas Latinos de Catalunya, versió local de la Totpoderosa Nació dels Reis i Reines Llatins (ALKQN en les seves sigles en anglès), de la qual ja hem parlat. El tercer actor és l'Asociación Sociocultural, Deportiva y Musical de Ñetas, versió catalana de l'Asociación pro Derechos del Confinado (Ñetas), fundada a Puerto Rico per un militant independentista als anys setanta per defensar els drets dels presos, i que saltà després als carrers de Nova York i d'allà a altres enclavaments dels Estats Units i de l'Amèrica Llatina. Tot i que als Estats Units els Latin Kings i els Ñetas tendeixen a ser grups aliats, quan van arribar a l'Equador es van produir alguns altercats que els van convertir en suposats enemics. El quart actor social són altres joves del barri, no necessària-

5. També val la pena destacar la participació dels Latin Kings en una gran exposició de fotografia contemporània en el Museu d'Art Contemporani de Barcelona, en la qual els suposats *pandilleros* apareixien al costat de figures de l'economia, la política i l'art locals, a càrrec d'un destacat fotoperiodista francès (Schoellkopf, 2008).

ment llatins ni membres d'aquestes agrupacions, com una jove gitana del barri que canta flamenc, i un raper nigerià arribat fa poc a Barcelona que participa en el projecte mentre busca feina i intenta regularitzar els papers.

El projecte es va basar en els principis de la investigació participativa, inclosa una tècnica de teràpia de grups —denominada *refleacció*— tendent a la resolució de conflictes a través de la música (sorgida en les *faveles* del Brasil entorn del *hip-hop* intercultural). Va anar madurant a partir de la interacció entre els animadors que hi van creure i el van impulsar inicialment, els joves de l'associació *ñeta* i de la nació *king*, algunes entitats que van donar el seu suport material i moral (el Casal de Roquetes, el Casal de Prosperitat i l'Ateneu), i altres «companys de viatge» que hi van col·laborar puntualment, com alguns acadèmics, artistes i militants polítics. Els contactes inicials es van establir a finals del 2005, en un clima encara de gran suspicàcia entre tots dos grups. El punt d'inflexió va ser un concert que va tenir lloc a l'Ateneu Popular de Nou Barris al juny del 2006, en el qual van participar mig miler de *latin kings* i *ñetas* que van acabar ballant junts un rap tot cridant «paz, paz», sense que es produís cap incident. Això va convèncer els educadors de la possibilitat de proposar un projecte col·lectiu que involucrés tots dos grups. El projecte es va formalitzar a finals del 2006 però, paradoxalment, no va rebre cap subvenció institucional i va haver de recórrer a un finançament privat a càrrec d'una discogràfica (K Industria Cultural), en la qual col·laboren famosos artistes alternatius com Manu Chao i la Mala Rodríguez. La discogràfica es va fer càrrec de l'equip de formadors (tècnics de so, músics, professors de ball i teatre), a més del procés tècnic d'elaboració del disc i de la resta de productes. La creació de les cançons va ser un procés complex d'interacció entre la inventiva dels joves participants en els diferents tallers (les lletres i la base melòdica són seves), els recursos tècnics aportats pels formadors, i un posterior procés de producció i masterització a càrrec de la productora. Algunes cançons van comptar amb la col·laboració de músics professionals com un dels components del grup català Dusminguet. Als joves els va costar entendre que complir amb l'objectiu requeria un treball intens, amb classes i assajos setmanals, i molts van abandonar, però d'altres van seguir i s'hi van anar incorporant nous i entusiastes nois i noies de procedències diverses.

El producte final, presentat públicament i als mitjans de comunicació a la Casa d'Amèrica de Madrid al desembre del 2008 i al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona al gener del 2008, fou un CD que conté setze cançons amb ritmes *hip-hop*, rap i *reggaeton*, amb algun toc de flamenc, de cúmbia, de salsa i fins i tot de música electrònica. Tot i que, com és lògic, la qualitat de les cançons és desigual, el nivell general és notable, i la que dóna nom al pro-

jecte —«Unidos por el Flow» (UPF)— és un ritme enganxós que combina raps individuals amb cors, i que en el seu moment fins i tot va generar la il·lusió de competir com a candidata a ser la representant espanyola al Festival d'Eurovisió. A més de la música, es va produir un llibre multimèdia original que, a part del CD, inclou la crònica de l'experiència, relats biogràfics i fotos dels protagonistes, textos acadèmics i dibuixos trencadors, a més d'un DVD documental en què s'explica l'experiència i es visualitza el videoclip promocional. El tercer resultat del projecte fou una representació teatral —*Más que tres: teatro cultural de hip-hop*— creada col·lectivament pels mateixos participants, amb l'assessorament d'una directora colombiana compromesa amb el teatre comunitari, en la qual els joves dramatitzaven la seva experiència migratòria, des del viatge inicial i els riscos de la clandestinitat, acabant fent-se fotos davant l'estàtua de Colom i establint un diàleg amb el conquistador i de passada amb la societat d'acollida. La quarta pota del projecte es va centrar en la cultura digital, amb la creació d'una pàgina web dinàmica, d'un espai a Youtube molt concorregut, de fòrums de contacte entre els membres de l'associació i, fins i tot, de descàrregues de politons per a telèfons mòbils.⁶ El llibre va ser presentat amb el suport d'una campanya de premsa d'impacte notable: la principal agència de notícies espanyola —EFE— va distribuir l'esdeveniment per tots els mitjans; un dels programes musicals de més tradició —*Radiópolis*— li va dedicar completament una de les emissions, i el suplement de tendències del diari principal —*El País*— va publicar una crònica elogiosa de l'experiència.⁷

Quin ha estat l'impacte de la iniciativa en la cultura juvenil? Des d'un punt de vista intern, els joves es van sentir protagonistes —subjectes més que objectes—, però el seu compromís va ser irregular i van necessitar el suport més o menys regular dels educadors; l'objectiu de crear espais professionals —que permetessin a alguns convertir la formació rebuda en mitjà de guanyar-se la vida com a cantants, discjòqueis, etc.— no s'ha concretat de moment, tot i que s'han fet algunes gires. Des d'un punt de vista extern, la iniciativa va tenir una gran repercussió mediàtica i va ajudar a fer que la imatge de les bandes llatines a Barcelona millorés, encara que cada vegada que passava algun succés tràgic tornaven les imatges estigmatitzadores clàssiques. Des del punt de vista del producte cultural, es va demostrar que la falta de professionalitat no havia d'estar renyida per res amb la qualitat: sembla que el disc no ha estat

6. El projecte va generar una pàgina web dinàmica: www.unidosporelflow.org i un espai concorregut a Youtube: www.myspace.com/unidosporelflow.

7. Sancho (2009).

fins ara un gran negoci, però tampoc un fracàs comercial. La intenció inicial de competir al Festival d'Eurovisió va quedar en una idea i tampoc no es va concretar la candidatura a un dels premis MTV a bandes juvenils. Des del punt de vista organitzatiu, es va constituir l'Associació Unidos por el Flow, presidida per un jove llatí que no és de cap grup, però la seva activitat ha quedat abaltida després de la partença de Chispón, l'animador que hi havia darrere des del principi, i el trasllat de la seu a un altre local al centre de Barcelona, amb un teatre de format reduït en el qual es volen fer actuacions teatrals i musicals. Potser la repercussió principal ha tingut lloc en el pla simbòlic: els joves es van «empoderar» de la seva imatge a través de la cultura, contribuint significativament a gestionar millor els conflictes interns —per exemple, entre *ñetas* i reis— i sobretot les tensions amb la societat d'acollida. *Last but not least*: el projecte va tenir una dimensió europea i transnacional no negligible; en una altra ciutat europea amb presència de *latin kings* i *ñetas* —Gènova, a Itàlia— s'han portat a terme iniciatives paral·leles, impulsades en aquest cas per un centre social ocupat i per la mateixa universitat. I a l'Equador —terra d'origen de molts dels protagonistes— el que va succeir a Barcelona ha facilitat un canvi en les polítiques de «mà dura» cap a les bandes, que ha permès la constitució de la corporació de reis llatins de l'Equador, que van ser rebuts pel mateix president Correa. Fins i tot a Madrid es van adonar que les polítiques merament policials que estaven aplicant no donaven bons resultats: invertir en cultura és gairebé sempre més rendible que fer-ho en seguretat, com a forma de prevenir la violència i afavorir la inclusió social.

CONCLUSIONS: INVESTIGACIÓ APLICADA CONTRA INVESTIGACIÓ IMPLICADA

Es axiomático que la antropología en su verdadero, amplio concepto, debe ser el conocimiento básico para el desempeño del buen gobierno, ya que por medio de ella se conoce a la población que es la materia prima con que se gobierna y para quien se gobierna (Manuel Gamio, 1960 [1916], p.15).

Vai avanti, tu che sai, tu che puoi, tu che vedrai. Non ci abbandonare, tu che sai, tu che puoi, tu che vedrai (paraules d'un camperol del sud d'Itàlia a Ernesto De Martino, 1952).

Si concebem l'antropologia com una forma de «crítica cultural» (Marcus i Fischer, 1986) i veiem l'antropòleg com un «observador compromès» capaç de mitjançar no només en la comprensió sinó també en la resolució de conflic-

tes (Sanford i Angel-Ajani, 2006), podem legítimament preguntar-nos en quin mesura la nostra investigació ha tingut efectes socials més enllà de les repercussions mediàtiques, i quin és el paper de la reflexió acadèmica en el qüestionament d'estereotips culturals. En definitiva, ens hem d'interrogar sobre quin tipus d'«aplicació» ha tingut la nostra participació observant. En la seva reflexió, ja clàssica, sobre la dimensió aplicada de l'antropologia, Teresa San Román recorda que la primera responsabilitat social de la investigació aplicada és que sigui bona investigació, i proposa distingir tres variants del model: l'antropologia «orientada»; la «investigació-acció», i l'antropologia «participativa».⁸ Oriol Romaní (2006), comentant el nostre estudi des de la perspectiva de la *public anthropology*, hi afegeix una quarta categoria: més que d'antropologia «aplicada», elaborada des de la distància i partint d'una suposada «objectivitat», el nostre treball seria una forma d'antropologia «implicada», plantejada des de la proximitat i el reconeixement de la interacció dialògica que s'estableix entre investigador i subjectes d'estudi: «Evidentment, no es tracta de negar la validesa d'una investigació bàsica o d'una antropologia acadèmica, en el millor sentit del terme, sinó de subratllar que una “antropologia implicada” haurà de posar a prova les seves teories de manera encara més precisa, més “fina”, perquè aquestes seran contrastades amb la realitat empírica. I, en definitiva, de reivindicar la millor tradició acadèmica, aquella que —en col·laboració o no amb altres instàncies públiques— produeix el coneixement crític que contribuirà a la transformació social» (Romaní, 2006, p. 278).

Al novembre del 2005, després de les jornades de presentació del nostre estudi, va tenir lloc un seminari tècnic per a valorar les conseqüències de l'informe. Tot i que jo era a Madrid en un congrés sobre l'adolescència, explicant davant un miler de persones incrèdules el que havia succeït a Barcelona, els membres del meu equip que hi van participar van haver de suportar una pluja de crítiques per part d'alguns professionals de la policia, els serveis socials i les polítiques de joventut, que veien que les mesures que havien aplicat fins aleshores eren qüestionades. Aquestes mesures es basaven en un triple discurs dominant fins llavors sobre les «bandes juvenils»: el discurs criminal, el discurs sectari i el discurs moralitzador. Segons el discurs criminal, les bandes llatines eren organitzacions l'objectiu de les quals era el delicte, encara que es revestissin d'una pantalla cultural, per la qual cosa les úniques mesures vàlides eren de caràcter policial i penal. Segons el discurs sectari, les bandes llatines eren agrupacions pseudoreligioses, amb un fort component de

---

8. San Román (2007).

control psicològic, per la qual cosa les úniques mesures vàlides eren teràpies equiparables a la «des-addicció» (l'entitat que intervenia en aquest tema, AIS, venia de la lluita contra les sectes «destructives»). Segons el discurs moralitzador, les bandes llatines eren un residu de formes de sociabilitat del carrer que es donaven en els països d'origen, sense comparació en la societat d'acollida, per la qual cosa de cap manera es podien equiparar a les entitats autòctones (dels *boy scouts* a l'associacionisme juvenil). En una crònica de les jornades es va resumir així tal dilema «“Bonisme” d'antropòleg i escepticisme policial» (Barroso, 2005). Malgrat aquestes reticències, el responsable de l'encàrrec, director dels serveis de prevenció, amb el suport del llavors conseller de seguretat (i després alcalde) Jordi Hereu, van decidir assumir les conclusions de l'estudi i donar suport a un procés inèdit de «legalització», dut a terme durant el 2006 amb un èxit notable.

Al desembre del 2006, amb motiu de la presentació del llibre, va tenir lloc un seminari de devolució, en el qual van participar molts dels que ho havien fet en la trobada de llançament, dos anys abans. Un tècnic municipal hi va fer una intervenció prou significativa: les autoritats municipals s'estaven deixant endur per la «síndrome de l'antropòleg» (*sic*); en lloc de fer cas dels professionals que en saben, escolten el que diuen investigadors externs. En aquestes intervencions no s'aportaven dades noves, sinó que es reiteraven els mateixos mites i llegendes analitzats en l'apartat sobre la visió dels adults. En el fons posaven de manifest la por davant la necessitat de canviar de perspectiva i els conflictes de competències entre diferents sectors de l'Administració (seguretat, joventut i serveis socials). En el mateix seminari, tanmateix, també es van sentir intervencions favorables. Els més entusiastes van ser els representants de les entitats llatinoamericanes (agrupades a Fedelatina). Ells havien viscut en la pròpia pell les conseqüències de l'estigma, que no només afectaven els joves sinó que pesaven com una llosa sobre el conjunt de la població llatinoamericana: s'acusava les famílies de ser massa tolerants amb els seus fills, de dedicar-los poc temps i atenció (sense ser conscients que això era en bona part degut a les condicions laborals que les mares i els pares dels joves llatins tenien en el nostre país). Per això es van implicar a dotar de contingut el procés.⁹ L'estudi i la posterior publicació van actuar com a «senyal de contradicció», en permetre que les diferents actituds entorn del tema, fins aleshores més o

9. Recordem que l'associacionisme dels emigrants, molt potent a Barcelona, era fins en aquell moment adultocèntric: els joves no tenien cabuda en les entitats. Significativament, l'Organización Cultural de Reyes y Reinas Latinos de Catalunya fou la primera entitat juvenil llatina reconeguda entre les gairebé dues-centes que formen la Federació d'Entitats Llatinoamericanes de Catalunya.

menys implícites, afloessin i es debatessin públicament. En una taula rodona celebrada a l'octubre del 2006 al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, acompanyat de George Yúdice, un conegut responsable de la política cultural local em va preguntar com s'havia estructurat aquesta obra d'«enginyeria social» que per ell constituïa l'experiment de legalitzar els Latin Kings, i demanà al meu company de taula, que havia investigat a Rio de Janeiro, que en donés la seva opinió. Vaig haver de respondre que no hi havia hagut cap projecte d'enginyeria social, ja que la iniciativa de la legalització havia sorgit dels mateixos grups. L'únic que havíem fet era respondre a unes demandes i «connectar» els joves amb diferents agents socials. En el fons, el que havia canviat no eren tant les organitzacions juvenils en si mateixes com l'entorn social i institucional amb el qual interactuaven.

Què ha aportat aquesta forma d'antropologia implicada al nostre saber? D'entrada, l'estudi no hauria estat possible sense una forta implicació científica, política i moral, que en aquest cas va tenir un fort component *transnacional*. Investigar la vida transnacional suposa sovint traslladar a la metodologia la mobilitat geogràfica i cultural dels subjectes investigats (Besserer, 2004). Però també suposa col·laborar amb altres científics socials en una forma d'investigació en xarxa que va molt més enllà de la mera comparació. Com recorden Barrios, Esparza i Brotherton (2006), el projecte de Barcelona fou en part possible gràcies a l'experiència de Nova York, els projectes de Gènova i Quito es van poder iniciar gràcies als contactes fets a Barcelona, i l'eco de la constitució de les associacions de reis i *ñetas* de Barcelona està tenint efectes indubtables tant en els grups d'altres ciutats com en els mateixos investigadors. Però hi ha un efecte encara més transcendent de l'antropologia implicada: les seves implicacions teòriques. Haver pogut observar des de la primera línia de la trinxera com es construeix i desconstrueix el fantasma de les «bandes llatines» a les aules, els parcs, els casals de joves, els despatxos polítics, les unitats policials, les presons, les sales de ball, els diaris i la televisió, a Barcelona, Gènova i Nova York, ens permet ara poder reflexionar sobre els sentits d'aquestes vides líquides (imaginades des d'unes pors també líquides —Bauman, 2006) des d'una disciplina amb arrels sòlides: una antropologia entesa —en paraules de Manuel Gamio, fundador de l'antropologia mexicana— com la «ciència del bon govern» i practicada —en paraules d'un camperol dirigides a Ernesto De Martino, fundador de l'antropologia a Itàlia— com una particular habilitat per a veure, saber i poder. Doncs en això consisteix l'*autoritat etnogràfica*, en la capacitat per a observar, conèixer i transformar la realitat, en aquest cas, la realitat dels reis i les reines llatins que han compartit amb nosaltres la seva vida. La seva Vida Real.

POST SCRIPTUM (OCTUBRE DE 2011)

A data d'avui, les bandes llatines han consolidat la seva presència a Catalunya, encara que ja no apareguin a la crònica de successos tan sovint com fa cinc anys. El nombre de components, segons dades dels Mossos d'Esquadra, s'ha mantingut estable (cap als cinc mil membres), tot i que el nombre de grups ha augmentat i s'ha diversificat. Els dos més coneguts (Latin Kings i Ñetas) continuen essent els més nombrosos, tot i que d'altres de més petits (Black Panthers, Vatos Locos, Trinitarios, Dominican Don't Play, Mara Salvatrucha, etc.) hi rivalitzin. Les entitats creades el 2006 (Organización Cultural de Reyes y Reinas Latinos de Catalunya) i el 2007 (Asociación Sociocultural, Deportiva y Musical de Ñetas) continuen existint legalment, encara que les seves activitats no siguin tan massives, noves ni continuades. Els mateixos Mossos d'Esquadra reconeixen que el procés va reduir significativament la conflictivitat entre bandes, tot i que les baralles episòdiques i la vinculació d'algun dels seus membres a activitats delictives no va desaparèixer del tot. La falta d'acompanyament per part de les administracions (que després del *boom* mediàtic van decidir donar per finalitzada la nostra investigació) va comportar que els lideratges no es consolidessin, que l'autonomia de les organitzacions fos qüestionada i que apareguessin veus que reclamaven tornar a la visió tradicional, tant des de dins dels grups (es van crear faccions minoritàries contràries a la legalització) com des de fora (hi va haver sindicats policials i associacions d'educadors que van reclamar que es tornés a la mà dura contra les bandes).¹⁰

L'anomenat «model Barcelona» de treball amb les bandes juvenils va ser molt exitós a escala nacional i internacional. La creació d'entitats com a alternativa a la violència es va exportar a comunitats autònomes veïnes (com la Comunitat Valenciana, les Illes Balears, Múrcia i Navarra), on es van constituir o estan en tràmit de constituir-se entitats semblants a les reconegudes per la Generalitat de Catalunya. També en altres països com Itàlia i l'Equador la visibilització va fer el seu recorregut (impulsada per persones que havien participat en el procés de Barcelona o que el coneixien de prop), que ha estat pres com a exemple de bones pràctiques per part del Home Office britànic, en el qual acabo de participar junt amb una trentena de policies i investigadors

---

10. L'evolució de la política sobre les bandes, a cavall de successos internacionals alarmants, que van des de les revoltes de les *banlieues* franceses del 2005 fins als disturbis dels *suburbs* anglesos del 2011, es poden seguir en diversos articles periodístics publicats durant tot aquest període (Feixa i Muñoz, 2004; Feixa i Palmas, 2005; Feixa *et al.*, 2006; Feixa, 2010; Feixa, 2011).

internacionals en el grup expert Ending youth violence, que tenia com a meta comprendre els disturbis de Londres de l'estiu passat i proposar mesures preventives per a evitar noves explosions. En altres llocs, com ara la comunitat de Madrid, han predominat les mesures de control policial, deportació i il·legalització, justificades per alguns assassinats i algunes explosions de xenofòbia. L'exemple més significatiu va ser el procés per associació il·lícita contra un grup de *latin kings* que va tenir lloc a l'Audiència Provincial de Madrid. Després d'una sentència condemnatòria del 2007, al març del 2009 el Tribunal Suprem anul·là el judici per no haver demostrat de manera fefaent que l'objectiu fonamental del grup fos la comissió de delictes: «tal acervo probatorio no justificaría por sí sólo la calificación de la asociación como ilícita sin quiebra de la garantía constitucional de presunción de inocencia», ja que «no se hace la más mínima indicación que autorice a trasladarlos [los hechos delictivos] de su esfera estrictamente individual a la de la organización [...]» (Sentència 378/2009, p. 20). La sentència obligava a repetir el procés mantenint únicament per als processats la imputació d'associació il·lícita, ja que, de les imputacions de coaccions i amenaces, n'havien estat tots absolts en la primera celebració del judici. La repetició va tenir lloc a l'octubre del 2010 i va passar desapercebuda. La sentència va tornar a ser de culpabilitat, encara que només en el cas d'associació il·lícita (és a dir, no havien fet res dolent però estaven organitzats per a fer-ho) i se'n van rebaixar les penes.¹¹

Pel que fa als informants que apareixen en el text, han seguit evolucions divergents: alguns continuen compromesos amb les organitzacions culturals i viuen i treballen a Catalunya; d'altres van formar grups dissidents, van ser deportats al seu país, es van quedar a l'atur, van tenir fills i van sortir de la banda, o van acabar a la presó. Per a tots ells —i per a nosaltres— participar en el procés fou tota una experiència d'investigació i de vida.

---

11. Aquest judici i la comparació de les bandes llatines a Madrid i a Barcelona és analitzat amb profunditat en un article que acaba d'aparèixer a *Papers. Revista de Sociologia* (Feixa, Scandroglio, López i Ferrándiz, 2011).

Bibliografia

- ASSOCIACIÓ UNIDOS POR EL FLOW (2008). *Unidos per el Flow: Latin Kings. Netas junto a jóvenes de diferentes barrios de Barcelona unidos para mostrar su realidad* [CD]. Barcelona: K Industria Cultural.
- BARRIOS, L.; ESPARZA, M.; BROTHERTON, D. (2006). «Barcelona desde Nueva York». A: FEIXA, Carles (dir.); PORZIO, Laura; RECIO, Carolina (coord.). *Jóvenes «latinos» en Barcelona: Espacio público y cultura urbana*. Barcelona: Anthropos: Ajuntament de Barcelona.
- BARROSO, S. (2005). «“Bonisme” d’antropòleg i escepticisme policial». *El Punt* (22 novembre).
- BAUMAN, Zygmunt (2006). *Miedo líquido: La sociedad contemporánea y sus temores*. Barcelona: Paidós.
- BESSERER, Federico (2004). *Topografías transnacionales: Hacia una geografía de la vida transnacional*. Mèxic: Plaza i Valdés: Universidad Autónoma Metropolitana.
- BROTHERTON, David C.; BARRIOS, Luis (2003). *The Almighty Latin King and Queen Nation: Street politics and the transformation of a New York City gang*. Nova York: Columbia University Press.
- CACCIA-BAVA, Augusto; FEIXA, Carles; GONZÁLEZ, Yanko (2004). *Jovens na América Latina*. Sao Paulo: Escrituras.
- DE MARTINO, Ernesto (1962). *Furore simbolo valore*. Milà: Giangiacomo Feltrinelli.
- FEIXA, Carles (2006 [1998]). *De jóvenes, bandas y tribus: Antropología de la juventud*. Barcelona: Ariel.
- (2008). *De jóvenes, bandas y tribus*. 4a ed. Barcelona: Ariel.
- (2010). «La banda o la vida». *El Periódico* (9 desembre).
- (2011). «Els nois dolents». *Público* (1 febrer).
- FEIXA, Carles; CERVINO, M.; PALMAS, L.; BARRIOS, L. (2006). «El fantasma de las bandas». *El País* (15 juny).
- FEIXA, Carles; MUÑOZ, G. (2004). «¿Reyes Latinos? Pistas para superar los estereotipos». *El País* (12 desembre).
- FEIXA, Carles; PALMAS, L. (2005). «Barcelona come Cornigliano, la sfida delle gang universali». *La Repubblica* (9 desembre).
- FEIXA, Carles (dir.); PORZIO, Laura; RECIO, Carolina (coord.) (2006). *Jóvenes «latinos» en Barcelona: Espacio público y cultura urbana*. Barcelona: Anthropos: Ajuntament de Barcelona.
- FEIXA, C.; SCANDROGLIO, B.; LÓPEZ, J.; FERRÁNDIZ, F. (2011). «¿Organización cultural o asociación ilícita? Reyes y reinas latinos entre Madrid y Barcelona». *Papers: Revista de Sociologia*, vol. 96, núm. 1, p. 145-163.
- GAMIO, Manuel (1960 [1916]). *Forjando patria*. Mèxic: INI.
- HAGEDORN, J. M. (2001). «Globalization, gangs, and collaborative research». A: KLEIN, Malcolm W. [et al.] (ed.). *The Eurogang Paradox: Street gangs and youth groups in the U.S. and Europe*. Londres: Kluwer Academic, p. 41-58.
- HALL, Stuart; JEFFERSON, Tony (ed.) (1983). *Resistance through rituals: Youth subcultures in post-war Britain*. Londres: Routledge.
- HARRIS, Marvin (1978a). *Canibals and kings*.
- (1978b). *Canibales y reyes*. Madrid: Siglo XXI.
- JIMÉNEZ LOSANTOS, J. (2003). «Latin King». *El Mundo* (7 maig).
- KLEIN, Malcolm W. (1995). *The American street gang. Its nature, prevalence and control*. Nova York: Oxford University Press.
- KLEIN, M. W.; KERNER, H. J.; MAXSON, C.L.; WEITEKAMP, E. (ed.) (2001). *The Eurogang paradox. Street gangs and youth groups in the U.S. and Europe*. Londres: Kluwer Academic Publishers.
- KONTOS, L. (2003). «Between criminal and political deviance: A sociological analysis of the New York chapter of the Almighty Latin King and Queen Nation». A: MUGGLETON, David; WEINZIERL, Rupert (ed.). *The post-subcultures reader*. Londres: Berg, p. 133-150.
- MARCUS, George E.; FISCHER, Michael M. J. (1986). *Anthropology as cultural critique: An experimental moment in the human sciences*. Chicago: University of Chicago Press.

- MATZA, D. (1973 [1961]). «Subterranean traditions of youth». A: SILVERSTEIN, Harry (ed.) *The sociology of youth: Evolution and revolution*. Nova York: McMillan, p. 252-271.
- QUEIROLO, Luca; TORRE, Andrea T. (ed.) (2005). *Il fantasma delle bande: Genova e i latinos*. Gènova: Fratelli Frilli.
- REDACCIÓ (2003). «El temor a las bandas juveniles violentas ya es una realidad». *La Vanguardia* (2 novembre).
- REGULLO, Rossana (1995 [1991]). *En la calle otra vez: Las bandas: Identidad urbana y usos de la comunicación*. Guadalajara: ITESO.
- RIUS-SANT, Xavier (2004). «Canibales y bandas latinas». *El País* (16 desembre).
- RODRÍGUEZ, E. (2006). *Políticas públicas y marcos legales para la prevención de la violencia relacionada con adolescentes y jóvenes: Estado del arte en América Latina 1995-2004*. Lima: Organización Panamericana de la Salud, GTZ.
- ROMANÍ, O. (2006). «Barcelona desde la academia». A: FEIXA, Carles (dir.); PORZIO, Laura; RECIO, Carolina (coord.). *Jóvenes «latinos» en Barcelona: Espacio público y cultura urbana*. Barcelona: Anthropos: Ajuntament de Barcelona.
- SAN ROMÁN, T. (2006). «¿Acaso es evitable? El impacto de la antropología en las relaciones e imágenes sociales». *Revista de Antropología Social*, vol. 15, p. 373-410.
- (2007). «La exigencia etnográfica en la acción social». Conferència pronunciada a l'Institut Català d'Antropologia (Barcelona, 28 novembre).
- SANCHO, X. (2009). «El “flow” hace la unión». *El País* (27 febrer).
- SANFORD, Victoria; ÀNGEL-AJANI, Asale (ed.) (2006). *Engaged observer: Anthropology, advocacy and activism*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- SCHOELLKOPF, Jean-Louis (2008). «Altres xarxes socials. Els Latin Kings». A: BALCELLS, Sandra [et al.]. *2007: Imatges metropolitanas de la nova Barcelona*. Barcelona: Museu d'Art Contemporani de Barcelona.
- THRASHER, Frederic M. (1963 [1926]). *The Gang: A Study of 1313 gangs in Chicago*. Chicago: University of Chicago Press.
- WHYTE, William Foote (1943). *Street corner society: The social structure of an Italian slum*. Chicago: University of Chicago Press.
- (1971). *La sociedad de las esquinas*. Mèxic: Diana.

Adreces i referències d'Internet

- Almighty Latin King and Queen Nation <<http://www.alkqn.org>> [Consulta: 18 octubre 2011].
- Myspace d'Unidos por el Flow <www.myspace.com/unidosporelflow> [Consulta: 18 octubre 2011].
- Ñetas y Latin Kings, antes rivales, ahora se unen por la música <<http://www.youtube.com/watch?v=Br72BBZ3PQ4>> [Consulta: 18 octubre 2011].